

GYVIEJI ARCHYVAI

MGB agentai ir informatoriai

Saugumui talkino dešimtys jo agentų ir slaptųjų informatorių. Dalis jų buvo sąmoningi tautos išdavikai, kiti dirbo už pinigus, o dar kiti tokiais tapo tik siekdami išvengti kalėjimo ar ištrėmimo ir kartais dviveidžiavo.

Varėnos saugumas 1947 m. rugpjūčio 27 d. užverbavo agentą Šarką, partizanų Merkių grupės ryšininką. Jis dirbo sąžiningai, pagal jo pranešimus 1948 m. suimti 4 žmonės.

Varėnos MGB vedė agentūrinę Ežerinių bylą. Anot MGB rajono viršininko Vasiljevo 1950 m. rugpjūčio 3 d. pažymos (LYA f. K-19, ap. 1, b. 333), per agentūrą sužinota, kad partizanai Rytas ir Griauštinis liepos mėnesį susitikinėjo „13-ko ežerų“ miške ir Lynežerio kaimo apylinkėse su ryšininku Leonu Antulioniu iš Lynežerio. Jis ilgokai palaikė ryšius su partizanų Gražulio grupe, teikė jai žinias apie kariuomenę, davė maisto. Slapta pasala prie Antulionio namų buvo be rezultatų. Pagal Ežerinių bylą sekė Rytas ir Griauštinis buvo iš Gardino tėvūnijos 2 kuopos 2 būrio likę partizanai. Rytas – tai Alijošius Akstinas iš Karaviškių k., g. 1913 m., partizanas nuo 1949 m.; Griauštinis – Zigmantas, pavardė nežinoma, g. 1922 m. Sučiupus būrio vadą Gražulį ir kitus, būrio likučiai slapstėsi Lynežerio, Krokšlio, Paramėlio, Motylių Katros, Rokų kaimų rajone ir Baltarusijos teritorijoje. MGB rengėsi Antulionį užverbuoti. Saugumiečiai norėjo užverbuoti ir kitą Gražulio būrio ryšininką iš Lynežerio Joną Badarą. Jis palaikė ryšius su Rytu ir Griauštinu, lankė jų slapta vietas. (L. Antulionis 1951 m. gruodžio 27 d. su „savanoriškai“ persikėlusiais Mergežerio ir Moliadugnio gyventojais išvažiuoju į Naumiesčio rajoną, su moliadugniškiais gyveno Baltrušų kaime, „Naujo kelio“ kolūkyje.)

Gražulį su dar 3 partizanais 1950 m. balandžio mėn. gyvus paėmė Baltarusijos Gardino srities MGB, o Griauštinį 1950 m. spalio 15 d. – Varėnos r. MGB (LYA f. K-19, ap. 1, b. 324). Tačiau kitur toje pačioje byloje rašoma, kad Griauštinis 1950 m. spalio 22 d. buvo nukautas.

Vasiljevo 1950 m. rugsėjo 5 d. pranešimas į Vilnių skirtas daugiausia partizanų būrio vadui Geniui (Petru Vaitkui iš Mergežerio, g. 1915 m.). Pirmame būrio bazavimosi rajone liepos mėn. likviduoti partizanai Gintaras ir Daimontas. Apie jų būsimą vietą liepos 17 d. pranešė agentas Paišukas. Gintaras – tai Jonas

Iš sovietų saugumo veiklos mūsų rajone

Tęsiame ciklą rašinių apie sovietinį saugumą mūsų krašte. Kone visa informacija jiems paimta iš Lietuvos ypatingajame archyve (LYA) saugomų dokumentų – K-19 fondo 1 apyrašo 324-334 bylų. Paliesime saugumo veiklą maždaug iki 1953 m. Primename, kad sovietinio saugumo sistema keitėsi: iki 1946 m. kovo mėn. jis priklausė Vidaus reikalų liaudies komisariatui (rus. NKVD), nuo tol iki 1953 m. balandžio buvo Valstybės saugumo ministerija (MGB), 1954 m. gegužės mėn. įsteigtas Valstybės saugumo komitetas (KGB); atitinkami organai tokiais pačiais pavadinimais buvo sąjunginėse respublikose. Saugumo dokumentai paprastai pasirašinėti be pareigūnų vardų; labai dažnai trūksta ir juose minimų žmonių vardų, gausu vietovardžių, pavardžių ir kitokių išdarymų. Savo agentų ir partizanų slapyvardžius bei sekamiems asmenims suteiktas pravardes saugumiečiai rašė kabutėse, bet mes jų atsiskakėme. Dokumentacija vesta tik rusų kalba, todėl informacija teko versti. Pažymėti archyvinį šaltinį prie kiekvieno minimo fakto būtų pernelyg sudėtinga. Kiek tuose šaltiniuose tiesos, o kiek perdėjimų, aiškių sutirštinimų, vargu ar įmanoma nustatyti; ypač dažni saugumo sektų žmonių kaltinimai žydų šaudymu per hitlerininkų okupaciją. Pastebėtos klaidos šen ten pataisytos, nors kai kurių neaiškumų bei prieštaravimų neišvengta, juo labiau, kad kartais net toje pačioje byloje informacija apie tą patį žmogų skiriasi; kai kur paliekamas saugumiečių žodynas – „banditas“, „gauja“, „buožė“ ir kt. Paliktas vienas kitas MGB dokumentuose užfiksuotas su saugumo veikla tiesiogiai nesusijęs faktas. Prisiminkime, kad 1950 06 20 sudarytam rajonui nepriklausė Marcinkonys, Merkinė, Valkininkai, Žiliniai, Babriškės, Gudžiai, Ilgininkai... (rajonas plotas 1950-1955 m. buvo tik 968 km², kai dabar 2218 km²)

Stakutis iš Jasauskų, g. 1925 m., partizanavęs nuo 1947 m.; Daimontas – Adomas Lukaševičius iš Perlojos, g. 1931 m., į mišką išėjęs 1950 m. kovo mėn. Kiti Genio būrio partizanai: Balandis – Vytautas Lukaševičius iš Perlojos, g. 1928 m.; Perkūnas – perlojiškis Petras Pugačiauskas, g. 1931 m., partizanas nuo 1949 m.; Karys – Vytautas Sadauskas, g. 1925 m. Kaune, partizanas nuo 1949 m.; Gaisras – Jurgis Miškinis iš Žiūrų, g. 1907 m. Antrame Genio buvimo rajone yra patikimas agentas Raktas (Adolfas Kašeta iš Mergežerio, jo ir Genio žmonos buvo seserys). Raktas dažnai susitinka su Geniu. Trečias Genio rajonas yra Žiūrai ir Trakiškiai. Čia užverbuotas Genio grupės ryšininkas Ažuolas. Jis pranešinėjo partizanams apie kariuomenę ir varė jiems samogoną. Genys stengiasi palaikyti nuolatinį ryšį su Vanago tėvūnijos vadu Žvalgu.

Raktas 1950 m. liepos 27 d. pranešė, kad buvo susitikęs su Geniu, kuris papasakojo, jog su Perkūnu lankėsi pas Žvalgą kitoje Merkių pusėje, persikėlė per upę Perlojoje prie Monikos Janušauskaitės ir agento Gyljo vienkiemio. Genys iš Žvalgo gavo platinti antitarybinių lapelių. (Geležinkelininku dirbęs Raktas 1951 m. persikėlė į Kaišiadoris ir toliau dirbo geležinkelėje.)

Genio grupei sekė buvo užverbuotas agentas Upė. Areštuota 1951 m. vasario mėn. Janė Kudžmaitė papasakojo, kad ryšį su Genio grupe ji palaikė per Upę. Tačiau paskui agentas ne tik neįvykdė MGB užduoties, bet neteko ir partizanų pasitikėjimo.

Agentas Gyls draugavęs su Perkūnu, 1950 m. liepos 12 d. gavęs iš jo apdovanojimą už darbą – ženklelį ir užduotį: išsiaiškinti, koks aktyvas bus Perlojoje, įsteigus Varėnos rajoną. Susitikimas su Perkūnu vyko dalyvaudant ryšininkei M. Janušauskaičiai. Ištekėjusi Janušauskaitė lie-

pos 16 d. persikėlė gyventi pas vyrą į Varėną I ir perdavė Gylui paketą, adresuotą Geniui nuo Žvalgo. Laiške Žvalgas skyręs Geniui susitikimą prie dviveidžio šaltinio Neris vienkiemio. Gyls 1951 m. birželio 19 d. pranešė, kad Perkūnas jam ir jo seseriai liepė teikti žinias apie MGB darbuotojus, liaudies gynėjus ir milicininkus, pranešti, kiek strībų yra Perlojoje, seseriai – surinkti žinias apie Varėnos karinę įgulą, jos vadovus, ginkluotę. Perkūnas sakęs Gylui, kad tokių žinių reikia persiuntimui į Ameriką.

Žvalgas – tai Vincas Vinkevičius iš Vartavalakio, g. 1927 m.; miške nuo 1947 m. Kiti Žvalgo būrio nariai: Balandis – Jonas Baranauskas iš Mantvilų kaimo, g. 1926 m., partizanavęs nuo 1947 m.; Kalovėjas – Vytautas Kavaliauskas iš Sukarepkos, g. 1920 m., miške nuo 1949 m.; Seklys – Banadas Šidlauskas iš Dobrovoles, g. 1928 m., į partizanus išėjęs 1950 m. kovo mėn. (ar 1949 m.). Žvalgo grupė veikė Nedzingės, Pilvingių, Vartavalakio, Perlojos, Mantvilų, Gudakiemio, Masališkių ir kitų kaimų rajonuose.

1950 m. liepą likviduotas Žvalgo grupės partizanas Karklas (jis ir Jurginis) – Pranas Šimkonis iš Pilvingių, g. 1931 m., į mišką išėjęs 1950 m. balandžio mėn. Žvalgas buvo davęs jam pistoletą ir patikrinimui – nušauti „Gegužės 1-osios“ kolūkio pirmininką Speteliūną ir Varėnos MGB jaun. leitenantą Janušauską. Nuo to laiko jis, nors gyveno vienas, dažnai būdavo su partizanais. Iš agento Lakūno gauta žinia, kad liepos 19 d. Karklas-Jurginis bus Mikniūnų kaime, ten nakvos Lakūnui žinomame kluone. Pasiųsta operatyvinė kariuomenės grupė Karklą nukovė.

Lakūnas, Žvalgo pusbrolis, užverbuotas 1950 m. birželio mėnesį. Jo tikras brolis nukautas kaip partizanas, tėvai ir kiti artimieji ištremti. Jis, išsiskukęs nuo tarnybos tarybinėje armijoje, buvo patikimas

Vanago tėvūnijos ryšininkas. Už Karklo išdavystę jam atlyginta pinigais. Bendradarbiauti su saugumo organais Lakūnas pasirašė antrą kartą. Liepos 26 d. jis turėjo atvykti į šaukimo punktą – vykti į kariuomenę, tačiau saugumo liepiamas neatvyko ir tapo nelegalu, slėpėsi pas Žvalgo ryšininkus ir rėmėjus.

Lakūnas kreipėsi į Žvalgo ryšininką Juozą Švedą iš Panedzingio, prašydamas surengti susitikimą su Žvalgu – pasitarti dėl įstojimo į partizanus. J. Švedas buvo asmeninis Žvalgo ryšininkas, žinojo partizanų slėpimosi vietas, teikė jiems materialinę paramą. Jis pritarė Lakūno stojimui į partizanų būrį, žadėjo atiduoti šautuvą, esantį pas jo gimines Žiūruose. Lakūnui tapus partizanų MGB plano miške netoli Nedzingės paslėpti čekistų grupę su racija ir operdarbuotoju. Atėjęs nuo partizanų agentas susitiktų su operdarbuotoju.

Per agentą Gylį, informatorių Klevą ir kt. išsiaiškinta, kad slaptoji informatorė Neris yra Žvalgo meilužė ir organizuoja jo susitikimus su Genio partizanais. Neris žino, kokiuose Perlojos vienkiemiuose laikinai slapstosi Genio būrio nariai. Rengtasi rugpjūčio pradžioje Nerį demaskuoti ir perverbuoti, siekiant sunaikinti Žvalgo grupę.

Pagal formuliarinę bylą sektas Žvalgo grupės ryšininkas Juozas Peičius iš Sapiegiškių, g. 1928 m. Jis 1947-1948 m. buvo aktyvus Vanago tėvūnijos ryšininkas, žinojo jos bunkerius. Du bunkerius MGB rado jo žmonos ūkyje. 1948 metais areštavus kelis ryšininkus ir aptikus partizanų bunkerius, Peičius, bijodamas arešto, ryšius su partizanais laikinai nutraukė. Slaptas informatorius Klevas 1950 m. liepą pranešė, kad Peičius yra Žvalgo ryšininkas ir lanko partizanų Samūniškių miške. Netoli Peičiaus vienkiemio MGB rado du tuščius bunkerius. Klevas liepos 16 d.

pranešė, kad Peičius jam sakęs, jog tuomet partizanai būvę Daugų rajone ir saugumiečiai neradę dar vieno jam žinomo bunkerio. Numatyta Peičių užverbuoti kaip agentą, o jei atsisakys bendradarbiauti, tai areštuoti.

Informatorių Klevą 1950 m. gegužės 22 d. užverbavo Trakų apskr. MGB. Verbujamas davė vertingų parodymų apie partizanų ryšininkus ir tris plėšikus, Baltarusijos gyventojus. Už gerą informatoriaus darbą 1950-1951 m. jis gaudavęs kas mėnesį po 500 rublių atlyginimo. Nuo 1952 m. sausio gyveno Krukliuose. Iš jo gauti 7 pranešimai apie antitarybiškai nusiteikusius asmenis ir partizanų rėmėjus: Stasj Valiukevičius iš Bruciškių kaimo (gal Druclminų?), kuris palaikė ryšius su Balandžio partizanų grupe, turėjo pistoletą, Stasj Sereičiką, Joną Vaitonį ir kitus. Operatyviniu požiūriu Klevo medžiaga įdomi, tačiau jokių priemonių pagal ją nesiimta. MGB nuomone vertėtų Klevą panaudoti partizanų rėmėjų S. Valiukevičiaus ir S. Sereičiko sekimui. Stasys Sereičikas buvo ištremtas į Irkutsko sritį.

Apie partizanų Gintaro, Daimonto ir Karklo nukovimą Vasiljevas Vilniaus srities MGB viršininkui pulk. Zacharovui buvo rašęs 1950 m. rugpjūčio 3 d. (LYA f. K-19, ap. 1, b. 324). Pagal 1950 m. rugpjūčio žinias Varėnos MGB turėjo užverbuoti 1 rezidentą, 5 agentus ir 23 slaptus informatorius.

Agentė Lakštutė užverbuota dar 1946 m. birželio 10 d. kaip patriotė, norinti padėti išsiaiškinti antitarybinius asmenis ir partizanų ryšininkus. Užsirekomendavo teigiamai. Tarp partizanų turėdama giminaitį Adolfą Sereičiką-Gandrą, MGB pavedimu su juo susitikinėjo, per jį išsiaiškino Lokio būrio narių skaičių ir ginkluotę, slapstymosi vietas. Pagal jos žinias Gandras 1949 m. buvo nukautas ir ji neteko artimesnių ryšių su

partizanais, tačiau vis tiek teikė žinias apie jų ryšininkus ir antitarybiškai nusiteikusius asmenis. Anot 1949-1950 m. charakteristikų, Lakštutė buvo raštinga, gudri, išradinga, greitai besiorientuojanti aplinkoje, sąžininga agentė (LYA f. K-19, b. 332).

Šaltinis Antanas pranešė, kad Jonas Budėnas, eiguyls iš Beržupio, kadaise buvęs Lietuvos šaulys, Vilniuje kaip policijos pagalbininkas talkino jai gegužės 1-osios dienomis, jei būtų darbininkų streikų. Prie vokiečių Budėnas ne kartą dalyvavo žydų areštuose, saugojo juos, atiminėjo jų daiktus, kai kuriems išmušinėjo auksinius dantis, lydejo žydus į šaudymus. Agentui Antanui pavesta išsiaiškinti asmenis, kuriems žinoma Budėno nusikalstama praeitis, ieškant kandidatūros užverbavimui (LYA f. K-19, ap. 1, b. 332). Antanas, nors ir pateikęs MGB vertingų pranešimų, ilgainiui ėmė duoti išsigalvotų žinių, kurios nepasitvirtindavo.

Šaltinis Popieris 1950 m. rugsėjo 9 d. pranešė, kad iš pokalbio su Varėnos r. Finansų skyriaus darbuotoja Marija Kopyteva sužinojęs, jog rajono Vykdomajame komitete dirba Adelė Čenienė, kuri vokiečių laikais kartu su vokiečiais šaudė belaisvius raudonarmiečius. Kopytevai tai žinoma iš Kalėdonių kaimo gyventojos Zosės Taraškos. M. Kopyteva rugsėjo 25 d. sakė šaltiniui, kad A. Čenienė dirbo Varėnos vokiečių valdyboje, darė pirštų atspaudus vokiškams pasus gavusiems piliečiams. Sekti Čenienę pavesta šaltiniui Nadeždai (Viltis?), o Z. Tarašką ir M. Kopytevą nutarta apklausti.

1950 m. spalio mėn. užverbuotas informatorius Kiškis, gyvenęs Rudnios miestelyje. Kiškio užduotis – sekti repatriantus. Tą patį mėnesį užverbuotas informatorius Anelė – Motiejus Vaitkūnas iš Kaniavos, g. 1923 m. Anksčiau dirbęs eiguiliu, o dabar Kaniavos krautuvės vedėjas. M. Vaitkūnas palaikė gerus santykius su pagal bylą „Išdavystė ir vokiečių okupantų rėmimas“ MGB tiriamu Kasparu Šiškevičiumi iš Kaniavos, g. 1888 m. Prie vokiečių šis buvo Kaniavos seniūnas, aktyviai padėjo vokiečiams, sudarinėjo sąrašus išvežimui į Vokietiją, atiminėjo iš žmonių vežimus, pakinktus bei kitą žemės ūkio inventorių ir atiduodavo vokiečiams. Šiškevičių sekė agentas Kuraitis ir tik ką užverbuotas Anelė. Verbavimui paruošti dar 2 žmonės. Kaip balastas iš slaptųjų informatorių pašalintas Beriozinas.

Tęsinys. Pradžia 2018 m. Nr. 94

Vytautas Valentinas
ČESNULIS